

Н.Р. Петранговська,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри методики викладання
іноземних мов та прикладної лінгвістики.

А.В. Коваль,
магістрант кафедри методики викладання
іноземних мов та прикладної лінгвістики
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

В статті розглядаються питання навчання професійно спрямованого монологічного мовлення; наводяться лінгвістичні та психологічні характеристики даного виду мовленнєвої діяльності; характеризуються вікові особливості студентів вищих навчальних закладів.

The article deals with the problems of teaching the professionally oriented monological speech; its linguistic and psychological characteristics are described as well as the age peculiarities of the university students.

Глобалізація суспільного розвитку, зближення націй, народів, держав, перехід людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій, які значною мірою базуються на знаннях і обумовлюються рівнем наукового потенціалу країни, є основними характеристиками нашого сторіччя.

На даному етапі свого розвитку наша держава орієнтується на фундаментальні цінності Західної культури, що вимагає розширення міжнародних зв'язків України з західними державами в різноманітних галузях (культури, науки, економіки), тому логічним є виникнення нагальної необхідності у фахівцям, які б вільно володіли іноземною мовою (ІМ) і були готовими до спілкування з професійної тематики з їх зарубіжними колегами.

Отже, виникає потреба у підготовці висококваліфікованих фахівців, які б практично володіли навичками та вміннями професійного спілкування ІМ і були здатними залучатися до комунікації та співпраці з колегами за кордоном [1].

Викладене вище визначає виникнення нагальної потреби у поліпшенні іншомовної компетенції, в принципово новому підході до предмету "Іноземна мова", який би передбачав:

- покращення і поширення практики вивчення мов упродовж усього життя людини;
- підвищення ефективності мовної освіти;
- створення сприятливих умов для вивчення сучасних мов[2].

Питанням навчання усного монологічного мовлення в межах вищих навчальних закладів (ВНЗ) займалася велика кількість дослідників (Дегтерьов Ю.Б., Ляховицький М.В., Мирошниченко Е.В., Сонгаль А.Г., Труханова Т.І., Лео Джонс, Ричард Александр та ін.), у тому числі в межах вузької спеціалізації (). Проте дане питання є недостатньо висвітленим, на нашу думку, і потребує більш детального розгляду, тому метою нашої статті є вивчення загальних закономірностей та особливостей навчання професійно спрямованому монологічному мовленню студентів немовних ВНЗ.

У "Програмі навчання активного володіння іноземною мовою студентів немовних спеціальностей і методичних рекомендаціях" метою курсу ІМ є досягнення студентами активного володіння ІМ, рівень якого відображає індивідуальні здібності кожного студента окремо і готує до використання ІМ в професійній діяльності поза ВНЗ[3]. Це означає, що студенти повинні мати знання, які допоможуть їм вільно висловлюватися з питань своєї професійної діяльності, а також розуміти і бути готовими прокоментувати висловлювання колег на професійну тематику.

Відповідно до Програми "Англійська Мова Професійного Вжитку" головною метою навчання оволодіння ІМ є формування у студентів загальних та професійно орієнтованих комунікативних мовленнєвих компетенцій (лінгвістичної, соціолінгвістичної і прагматичної) для забезпечення їхнього

ефективного спілкування в академічному та професійному середовищі [2]. Мовленнєві вміння визначаються й інтегруються відповідно до мовної поведінки яка є специфічною для сфер і ситуацій, пов'язаних із навчанням та спеціалізацією.

Аналіз вищезгаданих програм і вивчення матеріалів Європейського Мовного Портфелю для економістів [4] дають змогу уточнити професійні **уміння** усномовленнєвого спілкування, якими повинні володіти випускники немовних ВНЗ, а саме:

- уміння володіти ІМ як засобом формування і формулювання думок в межах повсякденного спілкування і в межах відповідної спеціальності;
- уміння реалізувати комунікативне завдання і певний комунікативний намір в ситуаціях професійного спілкування;
- уміння розуміти друковані та аудитивні тексти ІМ за фахом;
- уміння давати чітке та логічне розгорнуте чи коротке викладення спеціальної інформації ІМ;
- уміння обмінюватися думками та висловлюватися продуктивно за змістом (наводити факти, відомості, думки, докази, тощо), так і формою (нові комбінації засвоєних одиниць, мінімум готового, завченого) з професійної тематики;
- уміння викладати результати проведеної дослідницької чи експериментальної роботи за спеціальністю з використанням наочності або без неї (таблиці, графіки, схеми, малюнки);
- уміння брати участь у науково-практичних конференціях, дискусіях, круглих столах за спеціальністю на рідній чи ІМ;
- уміння виступати як з заздалегідь підготовленими повідомленнями, так і говорити експромтом, без спеціальної попередньої підготовки чи обдумування;
- уміння аргументувати, переконувати та мотивувати свої мовленнєві дії;
- уміння працювати з довідковою і фаховою літературою, а також цитувати першоджерела адекватно ситуації;

- уміння докладно й чітко описати та презентувати широкий спектр навчальних і фахових питань, пояснюючи ідеї та підкреслюючи їх вагомими прикладами;
- уміння детально усно презентувати основні положення з певних професійних питань, вживаючи доцільну термінологію;
- уміння розгортати систему доказів з актуальних навчальних і професійних питань, виділяти важливі моменти і підкріплювати твердження доречною детальною інформацією;
- уміння розуміти основну інформацію лекцій, бесід, доповідей, презентацій, дискусій на навчальні та професійні теми на іноземній мові у нормальному темпі, а також більшість трансльованих аудіо матеріалів іноземній мові у сферах суспільного, професійного та навчального характеру, визначити ставлення мовця і зміст інформації.

На основі перерахованих умінь можемо зробити висновок, що в основі навчання усного іншомовного мовлення лежить головна вимога — забезпечення активного володіння випускниками немовних ВНЗ ІМ як засобом формування і формулювання думок у галузі повсякденного спілкування та в галузі відповідної спеціальності [5].

Невід'ємним атрибутом навчання усного мовлення ІМ є відбір навчального матеріалу. Як виявилось, більшість підручників, які використовуються в немовних ВНЗ, не відповідають вимогам, що до них висуваються.

Більшість діючих підручників та навчальних посібників були опубліковані багато років тому, є застарілими та не інтерактивними. Викладачі змушені створювати власні додаткові матеріали, які не завжди є якісними, системними та наступними.

В багатьох діючих підручниках і посібниках відбір тем, текстів, типів вправ не має наукової основи. Традиційні теми краєзнавчої тематики базуються на неоригінальних, малоінформативних текстах з використанням напівмеханічних, не комунікативних видів вправ, які приносять мало користі, але забирають багато часу у студентів [6].

Крім того, на практиці ми зустрічаємося з низкою **недоліків** у посібниках, які нещодавно надруковані в Україні. Більшість підручників:

- базується на структурно-граматичному підході;
- не охоплює чотирьох комплексних вмінь (говоріння, читання, писання, аудіювання);
- містить низку текстів, через детальний аналіз яких намагаються викладати англійську мову (у таких випадках фах відбивається тільки у вокабулярі, який не достатньо відпрацьовуються і засвоюється студентами);
- має обмежений вибір типів текстів;
- не містить комунікативних вправ;
- має мало або ж взагалі не мають супроводжувальних додаткових матеріалів (книг для вчителя, матеріалів для контролю та для аудіювання);
- не базується на аналізі потреб студентів;
- не сумісна з робочими програмами [2].

Як показало проведене нами дослідження ряду навчальних посібників з англійської мови для студентів немовних спеціальностей ВНЗ (навчальні посібники авторів: Шпак та ін., 1995, Шерешевська та ін., 1973, Зернецький, 2003, Бурова, 1987), у підручниках часто бракує наукової актуальності, інформативності, новизни матеріалу, які б надали змогу студентам поглибити їх професійні знання за обраним фахом. Запропоновані вправи розвивають репродуктивні уміння студентів, залишаючи поза увагою продуктивні. Рівень складності завдань не завжди відповідає рівню підготовленості студентів.

З метою з'ясування того, наскільки важливим для студентів немовних ВНЗ є навчання володіння ІМ загалом, а також монологічного мовлення зокрема, було проведене анкетування, у якому брали участь понад 100 студентів. Анкетування проводилося серед студентів різних факультетів ЖДУ ім. І.Франка у вересні-грудні 2005р.

Проаналізувавши відповіді респондентів на запропоновані анкетою питання, було виявлено, що більшість респондентів вважають необхідним вивчення ІМ в немовних ВНЗ(98 %), хоча вважають свої знання недостатніми для спілкування

нею в обраній спеціальності (42 %). 59 % відповіли, що найважливішим видом мовленнєвої діяльності для них є говоріння, 29 % віддали перевагу читанню, 12 % - письму. Найефективнішим засобом навчання іншомовних монологічних висловлювань було обране аудіювання (61%), тоді як читанню віддали перевагу 28 % опитаних. Серед труднощів, які виникають під час монологічного висловлювання найчастіше зазначаються: висловлювання думки експромтом, логічне будовання ходу власного мовлення, висловлювання власних суджень.

Монологічне мовлення, що є темою нашого обговорення, є безпосередньо спрямованим на співрозмовника чи аудиторію організованим видом усного мовлення, який передбачає висловлювання однієї особи [7].

Монологічне мовлення, його видова специфіка, а також його лінгвістичні характеристики досить часто ставали предметом спеціального вивчення вітчизняних та зарубіжних дослідників (Олешко І.А., Балабайко М.С., Басанько М.В., Бориско Н.Ф., Вайсбурд М.Л., Виноградов В.В., Девина Л.І., Ємельянова А.А., Жинкин Н.І., Запороженко А.П., Ильина Г.В., Кузнецова Т.М., Самойлюкевич І.В., Пфютце М., Блей Д. Та ін.).

Однак більшість авторів у лінгвістичній характеристиці монологу орієнтуються на класифікацію монологів запропоновану В.В.Виноградовим. Визначаючи необхідність вивчення лінгвістичних особливостей монологічного мовлення, В.В.Виноградов виділив наступні типи монологу:

- ✓ монолог-переконання;
- ✓ монолог ліричний;
- ✓ монолог драматичний;
- ✓ монолог повідомлюючого типу.

В останньому автор виділяє два різновиди монологу:

- ✓ монолог-міркування;
- ✓ монолог розповідаючого типу [8].

Зважаючи на все зазначене вище, даємо визначення професійно спрямованому монологічному мовленню (ПМСС). ПСММ є організованим видом усного мовлення, який передбачає висловлювання власних думок за

допомогою засобів мови про будь-які професійно значущі предмети чи явища, який характеризується чіткими логічними зв'язками між елементами свого висловлювання і залучає співрозмовника або аудиторію до процесу мовлення з метою подальшого обговорення предмету висловлювання [1].

Для того щоб прослідкувати особливості навчання ПСММ, потрібно перш за все звернутися до лінгвістичних характеристик цього виду мовленнєвої діяльності.

Лінгвістична характеристика усного монологічного мовлення не можлива без ретельного вивчення її фонетичних, граматичних та лексичних аспектів.

Вивченню фонетичних особливостей англомовних монологічних висловлювань різних видів приділяли увагу багато вчених (В.А.Васильєв, М.О.Дворжецька, Ф.И.Корчагіна, Ж.Б.Пінаєва, А.М.Антипова, М.О.Соколова, D.Bolinger, D.Brazil, A.Gruttenden, M.C.Pennington, P.Roach, T.Woodward, J.Clark and C.Yallop, C.Dalton, J.Kenworthy, C.Mortimer та ін.).

Проаналізувавши літературу присвячену **фонетичним особливостям** англомовним монологічним висловлюванням можемо говорити про те, що ПСММ характеризується повним стилем вимови, ретельністю та ясністю артикуляції звуків, що дає нам підстави не говорити про окремі фонетичні особливості ПСММ.

Серед **лексичних особливостей** ПСММ необхідно виділити підбір певних усномовних формул, за допомогою яких оповідачі починають (to start with, to tell smb, to have to look at, to begin with, to let smb do smth, to wonder, to tell the truth); продовжують (let's move onto, moreover, on the other hand, now we come to, that brings us to, that covers, let me turn now to, in spite of, then, next, in addition to, besides, nevertheless); закінчують висловлювання (as a result, in conclusion, this way or other, to crown it all, all things considered, all in all, on the whole, above all, taking everything into account, in the of summing up).

На лексичному рівні ПСММ характеризується вживанням наступних мовних засобів:

1) стилістично нейтральних слів (to suppose, to consider, to remember, to answer, to seem, to believe);

2) слів загальнонаукового характеру (science, theory, knowledge, problem, investigation; system, model, function, structure, data);

3) сталих сполук, термінологічних словосполучень, кліше (although, however, now, next to, on account of, as far as I can judge, in other words, in fact, actually, usually, as a rule, to illustrate this point, indeed, in the circumstances, to my mind);

4) дієслів (to arise, to discuss, to inquire, to work out, to ground, to comment);

5) вставних слів і конструкцій (all I am saying, besides, basically, listen, hold on, what I want to tell you, in fact, actually);

6) словосполучень для привернення уваги (as you can see, what is interesting, I'd like to draw your attention to, I am sure you know);

7) термінологічних словосполучень конкретної терміносистеми (total substance of the universe, ejected fragments, artificial satellite, consumer electronics, unit of the newborn, non-continuous thinking, profuse nosebleed).

На граматичному рівні існують наступні особливості ПСММ:

1) обмежена кількість найбільш часто вживаних особистих форм дієслова згідно зі способом викладення. Найчастіше зустрічаються форми Present/Future Indefinite;

2) велика кількість безособових форм дієслова: having discussed the question, summing it up, to put it mildly, concerning all said above, etc;

3) велика кількість форм Passive Voice: to be noted, to be considered, to be remembered, to be noticed, to be concluded etc;

4) велика частота вживання категоріальних форм способу, особливо дійсного й умовного: but for the fact, It would have been difficult to solve the problem, а також наказового способу в реченнях, які починаються з Suppose... та оптативної конструкції Let us suppose that... etc.

Розглянуті тут лінгвістичні характеристики були покладені нами в основу висунутих вимог до методики формування ПСММ. Однак, ми вважаємо, що знань лише лінгвістичних особливостей недостатньо для того, щоб визначити

яким із особливостей ПСММ необхідно навчати студентів молодшого студентського віку немовних ВНЗ, тому вважаємо за потрібне розглянути психологічні особливості професійно спрямованого монологічного мовлення.

Психологічні особливості монологічного мовлення зумовлюються комунікативною функцією цієї форми мовлення, психологічною природою механізму її походження, в якому приймає участь лише одна особа, що і визначає її психологічну структуру.

Вченими були визначені певні психологічні характеристики, які притаманні професійно спрямованому монологічному мовленню в цілому (Рубінштейн С.Л., 1973; Гришкіна Л.В., 1985; Кочнева М.Н., 1979; Славгородська В.А., 1985; Разінкіна, 1971; Прусакова, 1975; Кунін, 1977; Москальська, 1981; Бориско, 1988 та ін.).

До них відносяться:

- скерованість та підготовленість, які дозволяють продумати послідовність у викладенні думки, а також мовне наповнення основного висловлювання;
- тематичність ПСММ полягає у єдності його теми, у наявності тематичного ядра або лексично-тематичних ліній в аспекті професійно-педагогічної тематики. Тема є об'єктом розгляду, зміст якого розкривається в певному (специфічному для кожної області знань чи сфери діяльності), спеціально значущому аспекті;
- інформативність — це кількість і упорядкованість існуючих у ПСММ логічно пов'язаних суджень, які прямо і неопосередковано направлені на свідомість слухачів, покликані впливати на їх розум (іноді на почуття) збагачують його новими професійними знаннями;
- зв'язність, яка полягає в зв'язності тексту висловлювання як продукту говоріння;
- логічність є головною визначальною стильовою рисою ПСММ, якій притаманна така організація мовного матеріалу, яка слугує систематичному, аргументованому висловлюванню з професійно значущих питань;

- безперервність, що полягає в монологічному висловлюванні мовця, яке триває протягом певного часу, не перериваючись, в результаті чого досягається завершеність думки;
- розгорнутість являє собою детальне, повне, зв'язне, закінчене висловлювання, направлене на розкриття певної ідеї;
- ситуативність, яка передбачає спонтанні непередбачені висловлювання, викликані ситуацією;
- спрямованість або однонаправленість, заключається в звертанні мовця до співбесідника (аудиторії) і не передбачає зворотної реакції;
- модальність, під якою розуміють суб'єктивне особистісне оцінювання, відношення мовця до дійсності. Вона є органічною частиною відображення в свідомості дійсності, коли на понятійну інформацію накладається соціально-оцінююча і індивідуально-оцінююча інформація [9];
- мовна коректність розглядається як адекватність вживаних мовних засобів, які реалізуються засобами ПСММ, а також достатньо грамотним оформленням висловлювання в лексико-граматичному та фонетичному плані;
- експресивність — це емоційна виразність висловлювання.

Таким чином, під час підбору вправ для формування вмінь професійно спрямованого монологічного мовлення необхідно передбачити вправи, які безпосередньо спрямовані на формування зазначених нами лінгвістичних і психологічних характеристик даного виду мовленнєвої діяльності.

Отже, враховуючи усе вище зазначене потрібно сказати, що навчання ПСММ потрібно приділяти особливу увагу у немовних ВНЗ, даний вид мовленнєвої діяльності вимагає розробки особливої методики формування перерахованих нами умінь, а також розробки відповідного комплексу вправ на відібраному відповідно до сучасних вимог суспільства матеріалі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Петранговська Н.Р. Експериментальна перевірка ефективності навчання професійно спрямованого монологу-міркування студентів немовних вищих

навчальних закладів // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія "Педагогіка і психологія" □ 2004. □ Вип..7. □ С.187-198.

2. English for Specific Purposes (ESP). National Curriculum for Ukrainian Universities (Draft). – Kyiv, 2004.- 94 p.

3. Минина М. Н. Программа обучения активному владению студентами неязыковых специальностей и методические рекомендации. □ М.: "НВИ" □ "ТЕЗАУРУС", 1998. □ 62 с.

4. Європейський Мовний Портфель для економістів (Проект) / Укладачі С.Ю. Ніколаєва, Н.В. Ягельська. □ К.: Ленвіт, 2004. □ 56 с.

5. Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference / Council of Europe, Education Committee. □ Strasbourg, 2002. – 232 p.

6. Ляховицкий М.В. Методика преподавания иностранных языков: Учебное пособие для филологических факультетов вузов. □ М.: Высш. Школа, 1981. □ 159 с.

7. Скалки В.Л. Теоретические основы учебника устной речи для взрослых (английский язык): Дис. ... канд. пед. наук: 13.731 / Одеський гос. ун-т им. И.И. Мечникова. □ Одеса, 1972. □ 256 с.

8. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 253 с.

9. Москальская О.И. Текст как лингвистическое понятие // Иностранные языки в школе. – 1978. – № 3. – С. 9-17.